

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ДРАМАТУРГІЇ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Sylvia Wójtowicz. *Dramatopisarstwo Łesi Ukrainky. Horyzont aksjologiczny refleksji kulturowych.* – Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2008. – 205 s.

Проблеми культури – і в широкому її розумінні (релігійні уявлення, цивілізаційні здобутки й наукові досягнення, мистецтво, філософія та світова література), й у вузких, зокрема народної культури (з такими її елементами, як мова, етнопсихологія, етнічна близькість, релігія та міфологія, музика тощо), – у дослідженнях творчості того чи того автора мають, як видається, широку перспективу, адже дають змогу, з одного боку, побачити місце цього митця в діахронічному зрізі історії літератури, а з другого – продемонструвати вплив його ідей як на формування та динамізацію історико-літературного процесу на синхронному рівні, так і на трансформацію загальних ідей у тій же діахронічній перспективі.

У вступі до книжки “Драматургія Лесі Українки. Аксиологічний горизонт бачення культури”, виданої Вроцлавським університетом, Сильвія Вуйтович декларує свою працю як виконану в “антропологічно-персоналістичному напрямку досліджень над сферою культури”, багатовимірну креацію якої створила у своїй драматургії Леся Українка (7). Тут же у вступі авторка зауважує, що проблема культури (у широкому розумінні цього слова) у творчості української мисткині лучить надзвичайно важливі проблеми в дискусії кінця ХІХ – початку ХХ ст. (з погляду народницького світобачення та модерністичного світовідчуження) про антропологічну перспективу й основні цінності людського буття. Одночасно візії культури в Лесі Українки подані у книжці польського літературознавця не як дескриптивна стратегія, а як іманентна складова частина художнього світу драматургії української поетеси.

Так С. Вуйтович намагається знайти особливе місце драматичної творчості Лесі Українки саме в контексті змін парадигми освоєння в українській художній літературі універсальних вселюдських вартостей – правди, добра, краси, а поруч із ними – вічних загальнолюдських проблем: свободи й неволі, терпіння і страждання, моральності, суспільної несправедливості.

Попри те, що українське письменство від періоду Романтизму майже цілком концентрується на власній культурі та

історії (адже йдеться про збереження народу та його традицій), воно приділяє достатню увагу й культурі універсальній. У такому ракурсі ця культура одночасно й “відкрита”.

Українські реалісти творять тип “культури, що бореться” (переймаючи її від українських романтиків), і водночас тип культури “замкненої”, збудованої на гаслах народництва. Їм властиве, зокрема, ототожнення народу із селянством. Таку перспективу приймає й українське письменство того часу. Ідучи за Агнешкою Корнієнко, С. Вуйтович зауважує, що взятий тягар збереження й формування народної духовності, його самосвідомості й самоідентифікації, детермінує не тільки зміст його творчості, а й добір відповідних літературних форм і жанрових різновидів, зокрема під впливом критики, яка перебирає на себе особливу роль одного з головних ідеологів культури.

На зламі ХІХ – початку ХХ століть відбувається глобальна філософсько-світоглядна зміна в розумінні культури, спровокована загальною кризою дотеперішніх аксіологічних орієнтацій. Змінюється й постава учасника та діяча культури, який до того часу виступав лише як безіменна одиниця всього народу як цілісності. Нині він стає окремою особистістю. Криза попередніх цінностей призводить до кризи й часткового занепаду тих культурних, моральних, ідейних чеснот, проповідниками яких були народники-реалісти.

Місце реалістів-народників

намагаються заступити модерністи, виступаючи креаторами нових форм і виявів аксіологічного простору. Зокрема, нові відкриття в галузі людської психіки, психології творчості, механізмів становлення й функціонування відчуттів і почуттів, глибинних таємниць людського єства відсувають на другий план позитивістську віру в можливість осягнення цього світу винятково людським *ratio*. Всеволодне до того часу місце розуму займають ідеалістичні спроби пізнання таємниць людського буття. Хоча й духовно-мистецька біографія Лесі Українки формується на початковому етапі в народницько-реалістичному естетичному координатному просторі, однак нові тенденції розвитку європейської філософської та естетичної думки, літературних процесів поступово вибудовують нову парадигму її творчості в контексті модерністських тенденцій.

Намагаючись відобразити культурологічні візії у драматургії Лесі Українки, С. Вуйтович ділить книжку на три розділи, у кожному з яких розглядає основні універсальні вартості людської культури – добро, красу та пов'язані з ними цінності етичні, пізнавальні й естетичні (за аксіологічним поділом німецького феноменолога Макса Шелера). Авторка монографії розуміє при цьому, що буттєвий статус цих основоположних цінностей культури важко, сказати б, абстрагувати до повної їх феноменологічної окремішності. Делімітація та демаркація кордонів між означеними аксіологічними категоріями не може бути повною та остаточною, адже межа між ними, як це, зокрема, засвідчує драматургія Леся Українка, достатньо плинна та розмита, і лише синтетичне сприйняття дає цілісну філософську й літературознавчу перспективу їх бачення.

У першому розділі “У просторі цінності добра” С. Вуйтович наголошує на тому, що відчитування поглядів М. Шелера у творчості Лесі Українки можливе ще й тому, що “мислення відповідно до цінностей” (Й. Тішнер), “вписане в тексти драматургії, має класифікацію духової постаті письменниці, яка улоковується в полі впливу середземноморської культури – разом із ідеями християнськими” (33).

Поруч із переконаннями Ф. Ніцше, зазначає авторка, бачення Лесею Українкою перспектив культури виказує і старожитні джерела її аксіологічних інспірацій – антропологічні засновки еллінських релігій, філософій, традиційних індоіранських космогоній – мітраїзму та маніхейства. Дослідження категорії добра крізь ціннісну шкалу М. Шелера С. Вуйтович здійснює передовсім на прикладі “Лісової пісні”, доходячи висновку, що одним із головних у культурному просторі для українського драматурга є моральність. Тому її герої не діють, як того хотів Ф. Ніцше, поза межами моральності. Вони існують у бутті в антиномічній реальності культури, яка визначається двома полюсами – вартості і антивартості, добра і зла, *sacrum* та *profanum*. Герой її драматичних творів найчастіше стоїть перед вибором, а проблематичність існування в таких аксіологічних вимірах імплікується проблемою свободи та пов'язаною з цим проблемою вибору.

Другий розділ монографії називається “Цінність правди”. Тут авторка акцентує на тому, що прикметна риса духовних цінностей у культурній моделі, запропонованій драматургом, – їх співвіднесеність із трансцендентним щодо них суб'єктом. Проблема цінності правди у творчості Лесі Українки, на думку С. Вуйтович, виводиться із того, що правда дає можливість відкрити цілий світ людських цінностей, а отже, й засад культуротворчої діяльності. На прикладі багатьох драм поетеси авторка монографії декларує, що боротьба Лесиних героїв триває на різних “полях битв”, на різних рівнях людського буття й дуже органічно лучиться з питаннями людської гідності та свободи особистості. Важливу роль у цьому розділі відіграє й вивчення проблеми правди в контексті вербальної комунікації, вираженої через драматичний діалог, ціннісно-поведінкових характеристик героїв, а також поетики ціннісно маркованого простору. Це дає можливість побачити аксіологічну багатомірність порушеної в розділі проблеми.

Назва третього розділу – “Цінність прекрасного”. Тут авторка монографії докладно аналізує як загальну

концепцію прекрасного в драматургії Лесі Українки, так і різні його вияви. Вона виокремлює прекрасне як статичну й динамічну структуру, класичну, ліричну й драматичну, прекрасне раціональної ясності та прекрасне мороку. С. Вуйтович доходить висновку, що Леся Українка не орієнтується на існування єдиної естетичної цінності. Драматургії української авторки властиві високий трагізм і піднесеність, прекрасне як гармонійна система елементів та огидне як антипод прекрасного. Водночас прекрасне як естетична вартість набуває у драматургії своєрідних конотативних розпросторень – неповторності, проминальності, спорадичності тощо.

Ще один особливий аспект дослідження цінності прекрасного – аналіз та інтерпретація, кажучи словами авторки книжки, трагедії “блукання в хаосі прекрасного” мистецтва та природи. Постулат трагізму як типове явище модернізму й одночасно світовідчуження українця того періоду – одна з найважливіших рис драматургії Лесі Українки з огляду на суспільно-політичну непевність української справи, на болючу трансформацію та пошук нових творчих методів, на хворобу самої поетеси. Саме тому в літературній концепції українського митця, як демонструє авторка “Драматургії Лесі Українки”, невідлучний елемент трагічності – терпіння, якому надає сенсу культура та її важливий складник – релігія. Водночас природа в драматургії письменниці також постає культурною реальністю, пронизаною елементами трагічного. Для Лесі Українки людина виступає частиною природи такою мірою, якою

природа є частиною людини. Забування про таку взаємозалежність, породжене деструкцією моральних цінностей, може стати причиною духовного, а загалом і матеріального занепаду людства. Саме у творчості Лесі Українки вперше в українському письменстві з таким занепокоєнням порушено проблему загрози культурі та, в широкому розумінні, природи, навколишнього світу. У цілому ж “багатоконтекстні роздуми на теми трагізму та проблем, що від нього походять, – зазначає С. Войтович, – уможливив для мисткині широко застосований символічний код, оскільки символізм є одним із найголовніших елементів адаптованого поетесою неоромантичного методу, дефініція якого містить трагічну долю самотнього й захопленого творця. Цей трагізм є детермінований специфікою естетичних цінностей...” (150).

Отже, С. Вуйтович наголошує на тому, що завдяки модерністській перспективі драматичної творчості Лесі Українки аксіологічне бачення культури виражається в її текстах мовою символів, міфу та філософсько-теологічних роздумів. А звідси, власне, образи старожитніх світів, української та світової історії, християнські мотиви, легенди з європейського культурного обширу. Найчастіше вони стають алегорією долі України.

Монографія С. Вуйтович стала вагомим вкладом у студії над культурологічними проблемами сучасності Лесі Українки, вона подає цікаву й неординарну філософсько-культурологічну перспективу світобачення та світовідображення українського драматурга.

*Ігор Набитович
м. Люблін, Польща*

Отримано 8 лютого 2011 р.